

Василь БОДНАР,
*Надзвичайний і Повноважний Посол
України в Республіці Туреччина*

ДИПЛОМАТІЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ: 12 МІСЯЦІВ ВІД 24 ЛЮТОГО

За декілька днів до 24 лютого 2022 року я познайомився з професором Хусейном Багджи — викладачем і керівником кафедри міжнародних відносин Близькосхідного технічного університету Туреччини. Свого часу професор був членом Валдайського дискусійного клубу, і його позицію щодо 8-річної російсько-української війни можна було описати щонайменше як «юридично вивірену, політично нейтральну». Зранку 24 лютого він був одним із тих, хто отримав від мене повідомлення про безпрецедентне повномасштабне воєнне вторгнення Росії в Україну. У відповідь професор, який у той момент перебував в аеропорту Стамбула, надіслав мені фото інформаційного табло в авіатерміналі зі скасованими рейсами в усі міста України. Він запитав, чи протидіємо ми воєнній агресії РФ, і на моє запевнення, що українці захищатимуть свої кордони до останнього, відповів: згідно з міжнародним правом, відтепер це війна. Через кілька днів професор виступав на науковій конференції в Будапешті, де чітко й аргументовано назвав дії РФ агресією і війною. Відтоді Хусейн Багджи бере активну участь у заходах Посольства України в Туреччині, а професорові «колишні друзі» з Росії «посприяли» в забороні йому в'їзду на територію РФ.

Закриття проток — визнання з боку Туреччини війни

Туреччина, попри досвід взаємодії та протистояння з Росією в конфліктах в Азербайджані (Карабах), Лівії та Сирії, була шокована повномасштабним вторгненням РФ в Україну. Реакція влади, медіа та суспільства була доволі різною, але співчуття і симпатія до України абсолютно здомінували місцеву громадську думку.

Для розв'язання нагальних питань ми відразу надіслали запити на зустрічі з турецькими високопосадовцями. Першим уже об 11:00 24 лютого мене прийняв заступник Міністра закордонних справ Туреччини Седат Онал. Одним із головних наших запитів було закриття проток Босфор і Дарданелли для російських військових суден.

Варто врахувати, що до 24 лютого в Чорне море зайшло декілька десятків російських кораблів, а на проходження турецькими протоками очікувала ще низка військових суден РФ, зокрема два великі російські крейсери, аналогічні до горезвісного крейсера «Москва»: «Маршал Устинов» і «Варяг». Ми тоді доклали чималих зусиль, щоби переконати турецьку сторону у наявності стану міжнародного збройного конфлікту згідно з міжнародним правом, а також активувати положення Конвенції Монтре щодо військових кораблів супротивних держав. Результатом нашої роботи і конструктивної позиції турецької сторони, а також дій наших союзників стало й те, що тогочасний Міністр закордонних справ Туреччини Мевлют Чавушоглу наголосив: на початку було російське вторгнення, але зараз воно перетворилося на війну. 28 березня 2022 року Туреччина офіційно оголосила про закриття проток для військових кораблів відповідно до положень Конвенції, а 24 квітня 2022 року країна закрила свій повітряний простір для російської військової авіації. Ці кроки значно зменшили загрозу для Півдня України, а згодом створили умови для функціонування зернового коридору.

Інформаційний шторм

У перші дні війни надважливо було поширювати серед турецького суспільства правду про ситуацію в Україні, оборонні дії наших військовиків і позицію українського керівництва. З перших днів війни ми створили у Посольстві журналістський пункт, у якому працювали понад 30 журналістів і 7–10 камер провідних телеканалів та інформаційних агентств Туреччини. Протягом дня кожні 2–3 години проводили брифінги щодо актуальної ситуації і потреб України, ретранслювали меседжі Президента України, закликали допомагати нашим громадянам. Усі ці брифінги показували онлайн на турецькому телебаченні, і інформагентства та видання моментально розповсюджували їх у соцмережах.

Такий інформаційний шторм дав змогу донести українські наративи до турецької аудиторії, сформувані стійке уявлення про страждання України, залучити значну гуманітарну допомогу. Завдяки постійному оновленню відомостей і широкому висвітленню подій здебільшого вдалося запобігти поширенню дезінформації та фейків.

Українська та кримськотатарська громади у великих містах Туреччини також доклали зусиль для привернення уваги до ситуації в Україні. Вони

проводили власні заходи й інформаційні акції, які допомогли заручитися підтримкою та солідарністю турецького суспільства для допомоги Україні.

Гуманітарна допомога

Волонтерство та гуманітарна допомога стали одним із головних аспектів підтримки України з боку Туреччини. З останніх днів лютого 2022 року Посольство України в Анкарі перетворилося на гуманітарний хаб, а консульства в Стамбулі й Анталії — на логістичні центри. Працівники Посольства та їхні сім'ї прилучилися до збору та фасування гуманітарної допомоги. Іноземні дипломати, українські громадяни та турецькі друзі згуртувалися, щоб допомогти Україні.

З тих часів є дві історії, які, напевно, вже назавжди закарбувались у моїй пам'яті. До Посольства надійшов лист, підписаний дитячим почерком. У конверті, крім купюр, був лист від братика з сестричкою: Алі — 5 рочоків, Мелісі — 7. Вони проживають в Анкарі і разом збирали на ігрову приставку для себе, але вирішили поділитися зібраними коштами з українськими дітьми. Іншого дня до Посольства прийшла пані Гізем. Виявилось, що вона зняла з себе всі прикраси, включно зі шлюбною обручкою, та продала їх, щоби передати на потреби українців тисячу доларів. Зовсім скоро приміщення Посольства стало недостатньо для збору та фасування гуманітарної допомоги, тож справжній турецький друг (власник будівельної компанії Ільяс Кая), крім того, що ще 25 лютого виділив 10 000 дол. на потреби України, за власний кошт орендував приміщення для накопичення гуманітарної допомоги.

Зусилля почесних консулів України також заслуговують на увагу. Еркан Гюрал з Кютаг'ї відправляв до України вантажівки з невідкладною допомогою, а консули в місті Текірдаг збирали кошти на бронезилети для українських військовослужбовців.

З 24 лютого 2022 року Посольство збило та скерувало 188 вантажівок гуманітарної допомоги, яка охоплювала засоби особистої гігієни, ковдри, харчові продукти, одяг, ліки, медичні засоби, бронезилети та каски. 2022 року з Туреччини для потреб сил оборони було відправлено десятки тисяч бронезилетів і шоломів. Крім того, Україна отримала 22 карети швидкої допомоги.

Підтримку надавали не лише приватні благодійники. Міністерство охорони здоров'я Туреччини, Директорат з надзвичайних ситуацій, Червоний Півмісяць, муніципалітети та фонд Управління у справах релігії Туреччини разом спрямували до України 178 вантажівок із продуктами, наметами, гігієнічними наборами, медикаментами, дитячим харчуванням та іншими потрібними речами.

Посольство відкрило рахунки для збору коштів на підтримку України та її Збройних сил. За 2022 рік було отримано 331 165, 17 дол., які переказали на потреби населення та військовиків. Турецьке агентство співробітництва та координації (ТІКА) разом із Фундацією Олени Зеленської передали 100 генераторів, 4500 спальних мішків, 100 «буржуйок», 85 обігрівачів до Харкова, а також 80 генераторів до Херсона.

Ці спільні зусилля демонструють солідарність і підтримку з боку Туреччини, яка значно сприяла поліпшенню умов життя українців, котрі постраждали від воєнних дій.

Евакуація сиротинців до Туреччини та допомога громадянам України

Допомога не обмежилася постачанням в Україну, адже дехто потребував якраз евакуації звідти. З березня 2022 року Посольство спільно з Міністерством сім'ї та соціальних послуг Туреччини, Міністерством соціальної політики України, а згодом і благодійним проектом «Дитинство без війни» опрацювало можливість евакуації до Туреччини 56 дитячих будинків різного типу з регіонів, охоплених бойовими діями. Зокрема, це 1600 дітей-сиріт і супровідників. Групами по 150–190 осіб до турецьких міст приїжджали маленькі гості, і потрібно було забезпечити їм не лише довгу дорогу з-під обстрілів, а й уже тут, на місці, — проживання, харчування, дозвілля, доступ до освіти та медичного обслуговування. Турецькі підприємці давали номери у своїх готелях, хостелах і навіть робітничих гуртожитках для проживання дітей протягом декількох місяців. До допомоги долучилися турецькі і міжнародні фонди, як-от «Kizilay», UNICEF, «ASAM», UNHCR та багато інших. Активну участь у наданні допомоги також взяли українські громади в Туреччині та волонтерські рухи. Завдяки їхній підтримці вдалося забезпечити дітям необхідні умови для навчання, розвитку та адаптації в новому середовищі. І йдеться не лише про матеріальну допомогу, а й про емоційну підтримку, яка є надзвичайно важливою в умовах війни.

Також Федерація футболу Туреччини тимчасово розмістила групу зі 150 дітей у тренувальному таборі в Трабзоні.

Водночас завдяки сприянню різних фондів та організацій у Туреччині для наших дітей регулярно проводять екскурсії та культурні програми поза межами основного місця перебування. Крім того, організовано курси турецької мови, а також надання психологічної допомоги. На рівні українських спілок по всій Туреччині, зокрема в Анкарі, дітям надано можливість вивчати українську та турецьку мови. Ініційовано службу психологічної підтримки дітей українськими спеціалістами. Спільно з «ASAM» на базі реабілітаційного центру в Анталії розпочато проект реабілітації дітей із порушеннями розвитку.

Синергія між активними діями Посольства, волонтерськими зусиллями та підтримкою громади створила хвилю підтримки України в Туреччині. Однак не всього вдалося досягнути. На жаль, у Туреччині так і не було створено окремої програми підтримки біженців із України. Це пов'язано з тим, що держава вже мала програми для біженців з інших країн, які виявились настільки фінансово затратними для Туреччини, що рішення про окрему програму для українців так і не затвердили. А втім, українці мали можливість спрощеного в'їзду до кінця 2023 року, а також позбавлені штрафів за прострочення перебування в Туреччині.

Двосторонні контакти

Попри російське вторгнення, 2022 року вдалося забезпечити активну динаміку двосторонніх відносин і контактів між Україною та Туреччиною. Напередодні війни — 3 лютого — Президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган відвідав Україну для проведення 10-го засідання Стратегічної ради високого рівня, під час якого було укладено 10 двосторонніх документів, зокрема й украї важливу Угоду про вільну торгівлю та документ про спорудження заводу, який має виробляти «байрактари».

Вже під час війни — 18 серпня — турецький Президент знову здійснив візит до України, в межах якого обговорили подальші кроки в умовах російської агресії та можливість участі Туреччини у відбудові України. Саме за результатами цієї зустрічі було підписано документ про взаєморозуміння між Міністерством торгівлі Туреччини та Міністерством інфраструктури України щодо відновлення інфраструктури в Україні.

Продовжено розвиток контактів на рівні перших леді. У жовтні 2022 року перша леді України Олена Зеленська відвідала Туреччину, а Еміне Ердоган бере активну участь у Самітах перших леді та джентльменів і всіляко сприяє діяльності Фондації Олени Зеленської.

Активно підтримували й переговорний трек між Офісом Президента України та Адміністрацією Президента Туреччини. 1 травня до Києва прибув старший радник Президента Туреччини Ібрагім Калін, а 2 жовтня у Стамбулі відбулися переговори між керівником Офісу Президента України Андрієм Єрмаком та Ібрагімом Калином.

Протягом року розвивалася активна взаємодія між керівниками зовнішньополітичних відомств України та Туреччини. 10 березня Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба відвідав Анталію, де зустрівся з Міністром закордонних справ Туреччини Мевлютом Чавушоглу в межах посередницьких зусиль Туреччини. 17 березня Мевлют Чавушоглу здійснив візит до Львова, де провів переговори з Дмитром Кулебою. Міністри також зустрілися 18 серпня під час візиту Президента Туреччини до Львова.

Здійснювали й послідовну роботу для координації контактів, сприяння залученню Туреччини до відбудови України та забезпечення розвитку секторальної співпраці, зокрема у торговельно-економічній, військово-технічній, оборонно-промисловій, авіабудівній, енергетичній та сільськогосподарській галузях.

Активно розвивався міжпарламентський діалог: Голова Вищих Національних Зборів (ВНЗ) Туреччини взяв участь у Парламентському саміті Міжнародної Кримської платформи, відбулися контакти на полях саміту G20, а також тривала постійна комунікація між ВРУ та ВНЗ.

Медіаторство Туреччини в переговорних процесах

Новим етапом у роботі українських дипломатів у Туреччині стали спроби мирного врегулювання війни. Туреччина, яка позиціює себе як медіатора в російсько-українській війні, з перших днів повномасштабного вторгнення намагалася знайти комунікацію для початку переговорного процесу. У березні 2022 року на запрошення Президента Туреччини Реджепа Таїпа Ердогана в Анталії відбулися перемовини між українськими і російськими представниками. Однак росіяни приїхали не для того, щоб знайти мирне рішення, а лише щоб укотре провести «лекцію з російської пропаганди». Як пізніше зазначив Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба, позиції були настільки далекими, а російські вимоги настільки дивними, що перспективи реального розв'язання проблеми не було навіть віддалено.

Туреччина продовжила роль медіатора, спробувавши використати «човникову дипломатію». Мевлют Чавушоглу здійснив візити до Москви для переговорів із Сергієм Лавровим, а потім до Львова для зустрічей із Дмитром Кулебою.

До конкретних зусиль Туреччини проявити себе в ролі посередника також належить українсько-російська зустріч у Стамбулі наприкінці березня 2022 року, під час якої спробували обговорити принципи мирного врегулювання з метою припинення російської агресії. Попри певні очікування щодо турецького врегулювання, вони були перекреслені передусім новими злочинами РФ, передислокацією військ і відкриттям світу звірств у Бучі й Ірпені.

Туреччина вкотре наголосила, що її позиція медіатора змушує зберігати нейтралітет до обох сторін. Цим вона донині пояснює відмову від припинення економічного діалогу з Росією та незгоду запровадити санкції. Водночас Туреччина зберігає медіаторську позицію у російсько-українській війні, підтримує територіальну цілісність України та засуджує окупацію Криму. Загалом Анкара, як і Київ, виступає за безпеку Чорного моря і регіону загалом. Тому з початку війни активними для роботи української дипломатії в Туреччині стали питання безпеки Чорного моря і, головне для України, експорту українських товарів морем.

Українське зерно

Оскільки Україна належить до числа провідних світових експортерів зерна і щорічно до війни постачала на міжнародний ринок понад 45 млн тонн, питання експорту збіжжя стало головним не лише для нас, а й для країн Глобального Півдня. Туреччина відіграла важливу роль у врегулюванні питання експорту українського зерна під час війни. Міжвідомча взаємодія, залучення ООН, бажання України та Туреччини змінити ситуацію і надати їй конкретних рамок, а головне — успіхи ЗСУ на передовій, сприяли тому, що в липні 2022 року Україна, Туреччина й ООН підписали зернову угоду, більш відому як Чорноморська зернова ініціатива, або Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та харчових продуктів з українських портів.

Відновлення експорту українського зерна через Чорне море під час війни було, зокрема, заслугою послідовної двосторонньої комунікації між Україною та Туреччиною на найвищому рівні. Підписання зернової угоди стало можливим завдяки активній ролі Туреччини як посередника. Уряд Туреччини продемонстрував свою здатність ефективно вести переговори та гарантувати безпеку транспортування зерна, що стало вирішальним чинником у реалізації цієї ініціативи.

Угода дала Україні змогу продовжити експорт зерна, що не лише стабілізувало внутрішню економіку, а й допомогло запобігти продовольчій кризі в багатьох країнах, залежних від українських поставок. Завдяки зусиллям Туреччини й ООН були створені безпечні коридори для транспортування зерна, які сприяли відновленню постачання на світові ринки. Цьому значною мірою передувало успішне рішення про закриття проток Дарданелли та Босфор.

У квітні 2022 року стало відомо, що росіяни стали активно вивозити крадене українське збіжжя на міжнародні ринки, зокрема й до Туреччини. Це створило серйозну загрозу для України, адже, крім завдання економічних збитків, такі дії порушували міжнародне право. З метою протидії контрабанді були залучені всі можливі контакти на різних рівнях. Співпраця з правоохоронними органами та прокуратурою, які забезпечили збір доказів і розслідування справ, пов'язаних із контрабандою зерна, а також підтримка з боку незалежних експертів і блогерів, котрі висвітлювали проблему в медіа та сприяли підвищенню обізнаності громадськості, — допомогли виявити компанії та осіб, причетних до ще одного злочину РФ. Завдяки нашій тісній взаємодії з турецькою стороною порти Туреччини стали недоступними для російських кораблів, що перевозили крадене українське зерно, і це сприяло зниженню обсягів незаконного експорту українського збіжжя.

Обмін полоненими

З перших днів війни Туреччина активно порушувала питання обміну полоненими і була готова надати всебічну допомогу в евакуації цивільних, поранених та інших незахищених верств населення з прибережних територій. Турецька влада навіть висловила готовність направити для цього кораблі, але російська сторона перешкоджала таким зусиллям. Всупереч цьому, Туреччина продемонструвала себе як надійного партнера в обміні полоненими.

Завдяки тісній співпраці дипломатів і гуманітарних організацій, а також через особисті гарантії Президента Реджепа Таїпа Ердогана вдалося досягнути безпечного звільнення українських військовослужбовців — Героїв України, які опинилися в російському полоні. Туреччина залучила інші міжнародні організації та країни, створивши широке коло підтримки і тиску на Росію, що сприяло успішному результату переговорів.

Туреччина взяла на себе роль посередника, який міг гарантувати виконання домовленостей, що стало важливим чинником у складних перемовинах із Росією. Завдяки цьому 21 вересня 2022 року вдалося визволити п'ятьох командирів оборони Азовсталі: командира «Азова» Дениса «Редіса» Прокопенка, його заступника Святослава «Калину» Паламаря, старшого офіцера «Азова» Олега «Апіса» Хоменка, в.о. командира 36-ї окремої бригади морської піхоти Сергія «Волину» Волинського та командира 12-ї бригади Нацгвардії Дениса Шлегу, яких Президент Туреччини назвав «особистими гостями на території Туреччини». Новина про визволення Героїв сколихнула українців як справжнє диво.

Військова допомога та відбудова

Туреччина не стояла осторонь допомоги Україні з перших днів війни. Не про всю допомогу можна говорити відкрито, але важко переоцінити важливість безпілотників «Байрактар ТБ2». Ці дрони допомогли стримати російський наступ у перші дні та стали символом, відомим серед українців і відображеним у медіа та побуті.

Взаємовигідна співпраця України з турецькою компанією «Байкар Макіна» розпочалася ще 2018 року. Під час повномасштабного вторгнення турецькі безпілотники виявилися важливим інструментом для звільнення територій поблизу Києва. Сама турецька компанія неодноразово безоплатно надавала дрони та гуманітарну допомогу. І саме українські військовослужбовці зробили «байрактари» відомими у світі. Після використання цих безпілотників на полі бою їхня ефективність стала очевидною для військовиків із різних країн. Це сприяло збільшенню кількості замовлень, і тепер ці безпілотники постачають до 34 країни світу. Окремим треком співпраці є спорудження виробничого заводу «Байкар Макіна» на території України.

Крім того, Україна підписала з Туреччиною рамкову угоду на будівництво двох корветів класу «Ada» для потреб ВМС ЗСУ. Ці корвети були названі на честь українських гетьманів Івана Мазепи й Івана Виговського. Україна, фактично не маючи флоту, успішно зменшує потенціал Чорноморського флоту Росії, знищивши вже третину його плавзасобів. І паралельно, хоча й тимчасово за межами країни, йде відбудова Військово-морських сил України.

Тож співпраця між Україною та Туреччиною є справжнім успішним симбіозом. Турецькі технології прославляють свою країну на українському фронті, демонструючи високу ефективність і надійність у реальних бойових умовах. А військова та гуманітарна допомога значно посилює обороноздатність України та сприяє її відновленню після російської агресії.

Представники турецьких компаній активно долучаються до реалізації проектів із відбудови України. Наприклад, компанія «Онур» реконструювала ірпінський міст і проклала тисячі кілометрів доріг, допомагаючи відновлювати транспортну інфраструктуру. Попри повномасштабну війну, компанія не залишила України і далі реалізує проекти по всій країні.

Організація «ТІКА» відбудовувала лікарні в місті Рівне, а також корпус Київського національного університету після влучання російської ракети поблизу головного корпусу. Ці зусилля зробили вагомий внесок у поновлення життєво важливої інфраструктури та поліпшення умов життя українців, котрі постраждали від воєнних дій Росії.

Попри всі труднощі, співпраця між Україною та Туреччиною залишається багатогранною і важливою. Демонструючи солідарність, держава й далі підтримує Україну в її боротьбі проти агресії, надаючи військову, гуманітарну та дипломатичну допомогу. Туреччина також щиро цінує те, як українці, попри неймовірні труднощі у себе вдома, відправили рятувальників на допомогу під час землетрусів початку 2023 року.